

տեղն եւ ընդհին, քունն եւ արթնութիւնն, աշխատին եւ հանգիստն, լուծումն եւ կապին, եւ յարկի նախասինն, որ ե պատահումս անկինն...

Այսպէս գաղափար մի տալէն ետեւ, կը սկսին անասուն Գրիշն (զոր սմանք կը համարին թէ Ասոր է) զբռն Սաղապաթեանը, որոյ թիւն կը հասնի մինչեւ 180. Հմբ. եւ այդ վերջին Հմբ. եւ որ մեղի առիթ կու տայ զբաղելու այսու Պետառութեամբ, Նոր հոյ բռնկանութեան՝ արարականին ծնունդ ըլլալուն վրայ կը խառնին, երեւելի արարաբարբի բռնկաց մասին տեղեկութիւն տալէն ետեւ՝ դրած էինք:

Ի մէջ այլոց՝ նշանաւոր է Գաբրիէլ Լուսին, Պապալեքի յոյն բռնկին, որ Ժ. պարուն առաջին կիտցի արարական անուանի բռնկաց եւ զնոնց կարգը կը դառնայ՝ իւր բազմաթիւ թարգմանութեանց եւ իւր քնադիր երկասիրութեանց համար: Արդ՝ տար փրոյ կը յիշատակեն թէ հայ իշխանի մի մտն եկած՝ քանապազ զարածները յորինած եւ անդ մեռած ըլլայ 923ին — զարածնք է որ հայ բռնկարեանց մէջ՝ որպիսի մեղի ծանօթ է՝ պոպոնեանց (խառած է նաեւ Պապոնեանց ծեր բռնկին փրոյ): ամենեւին յիշատակութիւն վայ, եւ որպիսի դիտելը՝ Պապալեք Գեղն Լուսինի անունն առ մերայինս եւ ոչ մի անգամ կը հանգչուի, ոչ որ անոր գրութեաններն վկայութիւն կը բերէ:

Արդ՝ Սաղապաթեանուն 180. Հմբին մէջ հետեւեալ յիշատակութիւնն ու վկայութիւնը կը գտնուի:

180. Իւ յիշեմք զմաքմանն՝ որ է յանկարծամահ եւ զի պատճառն: Եւ գիտելի է զի այս անտից լինի՝ որ հոգին մէկ հեռէ ի սրտէն ի դուրս վազէ. որպէս որ յառաւել ինքնութիւնն եւ յուրախութիւնն լինի, եւ կամ արեւնի մէջ սրտին պաղեալուն կամ առաւելուն լինի, որպէս յիշել եմ՝ զտուքն եւ զցուքան եւ կամ լիութիւն արեւանն որ ի սիրտն լցի եւ զփորորինն ընու եւ սպաննէ: ... Առ Բագարաստ՝ թէ Մարգն որ առաջ է եւ ի ի մարմին լինի եւ գեր լինի, այն մարգըն յատ աշխատին վնասէ այնոր համար՝ որ զխառանածն կու տաքքն եւ կու շարժէ եւ գերիցին կու ընու, եւ զարտին փորքն այլ կու ընու եւ մաքման կու բերէ: ... Ասցել է Խոստա Ղազարի որդին՝ թէ Ես մարգ մե տալի, որ բարկացաւ եւ շուտ մե ի վեր վաղցի գնաճիցին մէջն հապաւ, եւ մինչեւ որ զմէկայլն հաղկելու եղաւ՝ անկեալ մեռաւ: Եւ ամբն նման գործին ամենայն անպատեհ հարժմուցը, եւ ամեն յանձն որոյ գրել են ամենայն բռնկապետն թէ գիշարանութիւնն առաջը պահելոյ յարարն այն եւ որ բնութեան շարժանքն չափաւոր լինի, յերկրակն եւ ընդդին, քունն եւ արթնութիւնն, աշխատին եւ հանգչին: Եւ պարտաւոր ի բարկանելոյ եւ ի հոգանելու եւ ի վախելանելու եւ ի յոխ պահելու. զի այսոր ամենայն զբնութիւնն կու պայլելու, եւ զաւաղութիւնն կու խանգարեն եւ զմարգն ի գերաւցե պատահմունք եւ ի մահ հարեւ հիւանդութիւնը կու մատնեն:

Սաղապաթեանուն կցած են քանի մի մանր հատակաստից զոր յետոյ կը տեսնենք:

(Հարանախելի) Զ. Զ. Ե.

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ԹԷՆԵՐԱԼ ԼՈՒՍՆԵՓ ՔՓԹԹԻ ՄԵՐԿՈՍԵՆՆ
ՄԱՆՏԵՍՈՒ ՅՈՂԱՆԷՓԵՍՆՅ

Հնդկահայ բռնկի մը բողոքովն անծանօթ, իւր յայտնութիւնը պարտական ենք բարեխառակ Մեքորովայ Թաղադաշտաց անմահ գրչին,¹ ինչպէս նաեւ կալկաթայի արդի Հայ վաճառականներէն Պ. Սինքերիմ Հայկազունի պատուական բարեկամի՝ զոր քանի մը տարի յառաջ Կ. Պոլսոյ մէջ ճանչնալու պատիւն ունեցայ:²

Հնդկաստանի ամեն գի ցանուած հայ գաղթականութիւնը՝ որ երբեմն վառ կենդանութիւն մը ջոյց տալով՝ ազգագուտ գործերու հեղինակ կը հանգիստանար³ եւ տոհմային ժամանակակից պատմութեան մէջ կարեւոր էրէր կը գրուէր, Հնդկաստանի Հայ գաղթականութիւնը՝ որ Հայ լրագրութեան մայրն եղաւ⁴ եւ օրրանը. որ երեւելի անձնաւորութիւններով հնդիկ վաճառականութեան մէջ առաջին տեղն ունեցաւ, եւ իւր հայ նաւերովն ու հայ նաւապաններովն՝ մեծ անուն հանեց, ծնու նաեւ մէկ քանի նշանաւոր բռնկներ, ուր ոչ միայն հնդկահայ գաղթականութեան, այլ եւ անգղիական մեծագոր ազգին եւ պետութեան փառքեղանի մարծանը:

Այս բռնկներուն առաջիններէն էր Ժեւեթ-Յեր-Տուր-Յովսէփ Մարգարէ Մարգարէ Յովսէփ-Յովսէփ:

Բռնկի զննութեան, գրեթէ քառասուն տարւոյ մօտ Սնկո-Հնդկական բանալներու մեծ ծարարութեան համար ծառայելով, ունեցած է այնպիսի յառաջադիմութիւններ, եւ վաստկած է այնպիսի համբաւ, որ հնդիկ ազգերու մէջ դեռ մինչեւ այսօր կենդանի է, եւ ոչ նուազ մեծ պատիւ է մեր բնդհանուր ազգութեան, մանաւանդ դարուս հայ բռնկութեան:

¹ Տես «Աշխատիք» կալկաթայի, Հատ. Գ. թիւ 85, 27 Դար 1847 էջ 97-98 եւ 102-103: Դառն Թիւ 102, 24 Յունի 1847, էջ 235:

² Իմ անկեղծ ընդհանուր թիւն հրապարակաւ կը յայտնեմ՝ այս անգիւ Պարսին, որ ինքզմե տեղեկութիւններս փնտսեց անձանքով, գասաւ ի հաղորդեց ինձ առանց իւր նախախնդրան անկարելի էր ինձ աւարտել ներս կայ աշխատութիւնս (Տուր-Յովսէփ Մարգարէ):

³ Տես «Աշխատիք» Մարգարէ, կալկաթայի, Հատ. Ա. թիւ 6, 5 Դար, 1848, էջ 41-42:

⁴ Տես «Պարս» Հայ Լրագրութեան, Վեպուտ 1893, Հատ. Ա. էջ 23-25:

⁵ «Հանգի արդէն իսկ եւ ճաշակ նաւապարութեան ետեւ յազմ մեր, եւ յետ անուանի նաւապարց հայկազունեաց Մարգարայ-Յովսէփն առ Գրիգորեան, Երզնկայ Մանուկեան, եւ Մարգարայ Թաթևեան, զորքիս անկեղծ քան վէջ ի Հայ պատմանց զմով ալօսենք: Մեքորով (Թաթևեան), Տես «Աշխատիք» կալկաթայի, Հատ. Գ. թիւ 85, 27 Դար 1847, էջ 97-98:

Անոր գործառնութեանց եւ տաղանդնի հաւատարիմ՝ յուշարարն է՝ Պանկալորի The Daily Post անգղիական թերթը, զոր պիտի կարգանք յետոյ:

Թովսէփ Բժիշկ Մարկոսեան Մահտեսի Թովսէփեանց սերած է հնդկահայ գաղթականա-նութեան բաւական հին ընտանիքէն: Անցեալ դարուն է որ անոր պապը, մեծ հայրը, Մահտեսի Թովսէփ՝ Այրաքառեանն աշխարհէն թէ Նոր-Ջուղայէն՝ կը դաղթէ Հնդկաստանի Սուրբ քաղաքը, հոն կ'ամուսնանայ Հայկուհւոյ մը հետ եւ կ'ունենայ երկու որդի՝ Մարկոս եւ Ղուկաս անուններով: Մարկոս նշանաւոր վաճառա-կան մը կ'ըլլայ, կը հաստատուի Պոմպայ, ուր առաջնակարգ գիրք մը կ'ունենայ եւ Պոմպայա-նքով մէջոց մէջ երեւելի կը հանդիսանայ ազգաշէն գործերով՝ կ'ամուսնանայ, հայր կ'ըլլայ երկու զաւակներու, որոնց անունն էր՝ Գրիգոր եւ Թովսէփ:

Մարկոս Մահտեսի Թովսէփեանց, մեծ խնամք կը տանէր իւր որդւոց դաստիարակու-թեանը. բայց կերելի ինէ ջերմ սիրահար մ'ըլ-լալով բժշկական գիտութեանց՝ երկուքն ալ կը կրթէ Ասկըսպիադեան արուեստին մէջ. Գրիգորը կ'էլէ Գիւսփօն¹, եւ Թովսէփը Բժիշկ, որ մեր գրութեան նիւթն է այժմ:

Թովսէփ Բժիշկ՝ ծնած է Պոմպայ 1826 թ. մին Ապրիլ 16ին (Ն. Տ.): եւ մկրտած է՝ Նոյն քաղաքի Հայոց Ս. Պետրոս եկեղեցւոյն մէջ՝ 1826 ապրիլ 26ին, ձեռամբ Տէր Մար-տիրոս Քահանայի Խաչատուրեան, ինչպէս կը գրէ ինձ Պ. Ս. Հայկազունի, քաղցիով Պոմպայ քաղաքին մարդահամարի մատենէն:

Թովսէփ իւր տարրական կրթութիւնը կը ստանայ Պոմպայի մէջ. հոն կը նախապատրաս-տուի նաեւ բժշկական արուեստին ուսման, ան-շուշտ իւր եղբորը զեղաբարձութիւն սորված տանէ. յետոյ (դէպի 1839 կամ 1840 կարծեմ) կը իրկուի Ղնտոնի Սուրբ Գեորգեան Բժշկական հոշակաւոր համալսարանը: Աճանցընէ հինգ կամ վեց տարի, համալսարանին յառաջագէմ աշակերտներէն կ'ըլլայ, մեծ յաջողակութիւն ցոյց կու տայ մանաւանդ անգամազննութեան մէջ, այնչափ որ այս ձիւղ գործնական դասերուն ժամանակ մը Ուսուցիչ (Démonstrateur) իսկ կը կարգուի, վարպետ ունենալով իրեն մեծանուն

Անգամազնն-Վերաբոյժ Տըքթ. Սամուէլ Արմ-սարն 1էջը:

1846 Հոկտեմբեր 2ին տակաւն 21 տա-րեկան չկար, փառաւոր հարցաքննութիւններէ ետեւ կը վկայուի Տըքթոր-Բժիշկ, եւ մասնաւոր աշխատութիւն տուած ըլլալով վերաբաւժանն ձիւղին, կը գրուի միանշամայն Անգամ Ղնտոնի թագաւորական ճեմարանին վերաբաւժան, զոր Տըքթոր Թովսէփի եղբայրը, զեղաբարձ Գրիգոր Մարկոսեան Մահտեսի Թովսէփեանց, կ'աւետէր այն ատենները Մետրովզ Թաղիա-գեանցին՝ գրելով.

“Իմ թանգ Մետրովզ,”

“Քոյդ գրած քանէր (Թունուար) 1 գիրն կարի անագան ստացայ, քանզի չէի աստ՝ այլ գնացեալ էի ի Վուաճի վասն հաս-տատելոյ անդ զԳեղազնաւանոց մի, (Medical Dispensary) որպէս եւ բացի. եւ ունիս իմանալ ի սմա ծրարալ Շրջաբերականան, Ձկնի գա-լըս ի կրածայ՝ իւրի Սուրբ վասն եւ անոր հաստատելոյ զԳեղաբարձ մի, ուր քանի մի աւուրս մնացի եւ այժմ երեք աւուրք են՝ յոր դարձայ աստ: Տեղոյս Medical Hall կամ Բժշկական Սրահի ընթացքն եւս քանէր 1 փոխցալ՝ որոյ յայտարարականն ծրարիմ վասն տեղեկու-թեանդ: Այժմ մէք երկու ընկեր եմք այսինքն ես եւ իմ եղբայր Թովսէփի:

Թովսէփ եղբայրս անցեալ Հոկտեմբեր 2 իւր Վերաբաւժանութեան դիպլոմէն ստացաւ, եւ այժմ է (Member of the Royal College of Surgeons) Անգամ թագաւորական ճեմարանին վերաբաւժանութեան, եւ գրեալ եմք փութով վերադառնալ աստ. զկնի գալոյն լինելոց է Սրէն կամ Վերաբոյժ մեր Medical Hall կամ Բժշկական Սրահի:

Ի Բուսմայի 2 Մարչ 1847

Մնամ քո որպէս միշտ

Գրիգոր Մ. Թովսէփեանց

Թաղիագեանց իւր Ագֆօտէնբուռն՝ մէջ հրատարակելով այս նամակը, որ դարուս հայ Գեղաբանական պատմութեան մէկ կարեւոր էջը կը յորինէ, կը գրէր այսպէս.

“Ի սակի ազգային յառաջդիմութեան առնումք զբովանդակ անցա առանձին գրութեան Պարոն Գրիգորի Մ. Մահտեսի Թովսէփեանց

¹ Թեա “Ագֆօտէն” Պալկութայի Հատ. Բ. Թիւ 41, 13 Մարչ 1846, էջ 166:
² Թեա “Ագֆօտէն” Հատ. Բ. Թիւ 85, 27 Մարչ 1847, էջ 97-98:

¹ Թեա “Ագֆօտէն” Պալկութայի Հատ. Գ. Թիւ 85, 1847 Մարչ 27, էջ 108-109:

Թուեալ ի Բումբայի՝ յերկուս Գունվարի՝ անցելո՛ղ զե՛ ունելով զդեղարան մեծ ի Բումբայի, անցեալ էր հաստատել եւ զայլ երկուս ի Կուշի եւ ի Սուրաթ։ Եւ եղբայր նորա Պարոն Գովսէփ Մ. Մահտեսի Գովսէփեանց, որ ուսեալ զարուեստ բժշկականութեան յԱնգղիա՝ եւ ընկալեալ զԴիպլոմայ որպէս եւ գրեալ Անգամ Թագաւորական ճերմարանին վերաբուժութեան, վե-

ճաղեագեանցի յիշած հինգ բժիշկներուն գրեթէ առաջինն էր Յոբթ. Գովսէփ Մ. Մահտեսի Գովսէփեանց, որ իւր վկայականն ստանալէն վերջը, քիչ մը ատեն եւս մնալով Լոնտոն, կը դառնայ իւր ծննդավայրը՝ ուր կը հասնի 1847 Թուին Գուլիս ամսուն։ Մետրովկ Թաղեագեանց կալիւսթայէն զեկուցանելով զայս իւր Անգլո-էններուն մէջ, կը գրէր այսպէս։¹

Ժեմեթաղ Գովսէփ Բժիշկ Մարկոսեան Մանտեսի Գովսէփեանց

րագառնայր զարդիս ունել զկառավարութիւն վերոյգրեալ գեղարանաց։

“Հայելով ի փորձիկ հասարակութիւնս մեր ցանեալ եւ ցնդեալ ի սփիւռս Հնգկաց՝ զուարճանամբ տեսանել զե՛ ահա հինգ ի յուշիմ պատանեաց մերոց արուեստիւ բժշկութեան պայծառանան ի նոսա՛ չորս՝ ի կալիւսթա, եւ մի ի Բումբայի։ Ահն ունիմք, զի օրինակաւ նոցին յորդորեալ եւ այլոց մերազնեից ջանայցեն ո՛չ միայն բժշկութեան, այլ եւ պէսպէս արուեստից ազատականաց զհետ լինել”։²

“Ուրախութեամբ յայտարարեմք, զի Պարոն Գովսէփ Մարկոս Մահտեսի Գովսէփեանց, որ ի Համարարանի բժշկութեան յԱնգղիա զհետ լինէր արուեստին, եւ ըստ Հայացի հանձարեղութեան կատարեալ ուսմամբ զպատիւ Վարդապետի բժշկութեան ընկալեալ՝ եկն եւ հաս յԱղէքսանդրիա, ուր ընդ առաջ առաքեալնմա հայրն գորովօտ զՊարոն Մկրտիչ Պետրոսեան, եւ վերջին թղթաբերաւ Լոնդոնայ՝ եկին հասին ի Բումբայի։ Եթէ կարելի իցէ մեզ ի հեռուստ աստի՛ մտքը յաւէտ քան մարմնով հաղորդակից լինել ուրախութեան երջանիկ

¹ Սիւսալ է պոս, Մարտ լինելու է՝ Վ. Գ. Թ.

² Տես “Անգլո-էր” կալիւսթայի, Հատ. Դ. Թիւ 85, 27 Մարտ 1847, էջ 97-98։

³ Տես “Անգլո-էր” կալիւսթայի, Հատ. Դ. Թիւ 102 24 Թուլիս 1847, էջ 233։

ծնողաց՝ ընտանեաց եւ բարեկամաց նորա, որ ողջ անձամբ համարուրցին զգաւան ուսումնասէր, ազգային բարձրութիւն իմն համարէսը: Արդարեւ հասարակաց մեջ աւելի, զի այսօրիկեայ յառաջդէմն ընծանան պատանիք Ազգիս ի պէսպէս շուռախը արդի գիտութեան աշխարհի: Տէր տաջէ յոցա յամայր երջանկութեամբ վայելել զպտուղ արդար վաստակոց իւրեանց, եւ Ազգի եւ Հայրենեաց միսկմար լինել: Ամէն:

Տօթք. Թովսէի Մ. Մահտեսի Թովսէփեանց Պոմպայի տաղին Հայ բժիշկն էր որ կը ծնանէր. անոր վերագործն ոչ միայն հայրենակից Հայոց այլ եւ ամբողջ Պոմպայեցոց սիրտը մեծ ուրախութեամբ կը լեցընէր, վասն զի այն աստիճանը Պոմպայ քաղաքը տակաւին չունէր օրինաւոր բժիշկներ եւ դառնապէս կը կեղեքուէր տղէտ եւ զազիր շաղիփաղմներէ: Թովսէի Բժշկին հասնելէն քիչ վերջը Պոմպայեցիք խնդիր կը մատուցանեն Տէրութեանն՝ «արհիւս» նշանաւ իւրեք-մէկ-մէկ Բժշկիւն տրուեալն, յետիւսեաց անոնք, որ անոնք եւ անոնք» յետաճառելով լինի ի կեան հաւաքուց: ¹ Բարեբախտութիւնն ընէ էր այս Թովսէի Բժշկին համար, եւ նա շուտով կը սկսէր ցուցընել իւր արուեստին ճաղատութեանը, յամախելով իւր եղբորը զեղարանին Բժշկական Սրահը, (Medical Hall), ուր կ'ընդունէր անշուշտ նաեւ զաքսաո հիւանդներ, նորընծայ բժիշկներու յառաջգրգմութեան այն հղջո խմբաները, որոնց շնորհիւ էր թերեւս որ այնչափ կանուխ սկսաւ նա ունենալ լաւ համբաւ, վայելել հասարակութեան համակրանքը, վաստակել մեծ ժողովրդականութիւն եւ տակաւ հասնել այն բարձր դիրքին, որով իրաւամբ ամենին նշանաւորն հանդիսացաւ հնգկահայ բժիշկներուն մէջ:

Հինգ տարւոյ չափ կատարեալ անշահախնդիր եւ մեծ անձնաւոր զանցնով ի գործ դնելով իւր բժշկական արուեստը, զոր 1850 թըւականին Պոմպայի մէջ ծագած տաղիկ եւ քօլէրա՞ հիւանդութեանց համաճարակին ատեն աւելի եւս փայլեցուց, դէպ ի 1852ի վերջերը

¹ Տես «Ազատիւր», Կարկաթայի, Հատ. Դ. Թիւ. 104, 7 Օգոստ. 1847, էջ 250:

Գրաւոր եւ յիշատակել հոս, թէ եւ մեր նպատակն զորա, թէ թողալեանց քօլէրա, բարձր հայրենիք փաշտելով զէր, ընդհին «ձի ընդ փոր եւ բորան միանգամայն զդատարկութիւն անէն» (Տես «Ազատիւր», Կարկաթայի, Հատ. Դ. Թիւ. 33, 28 Մարտ. 1846, էջ 961) Գործընթաց բառա կը պարսի մեր բառարաններուն մէջ, ինչպէս նաեւ: 2. Մանուկի քօլէրաւոյ դիտումը բառարանին մէջ. շատ ցնդեցիկ եւ ճարտարութեամբ վնասեալ բառ մը կը համարուի եւ զայն, աւար եւ յարմար գործածութեան: (Տօթք. Ա. Յ. Թորգոմանյան)

ինքզինքը բոլորովին կը նուիրէ զինուորական-բժշկական ասպարէզին, որուն համար կ'երեւի թէ՛ շատոնց մանաւոր սէր մը կը տանէր, ուսանելով գլխաւորաբար վիրաբուժական գիտութիւնը, զինուորական բժշկութեան կարեւորագոյն ձեւը:

1852ի Նոյեմբեր 20ին է, որ Տօթք. Թովսէի Արեւելեան Հնդկաց ընկերութեան վարչական ժողովէն կ'անուանուի զինուորական օգնական վերաբայով Մատարսի Հաստատութեան, եւ 1853 Յունուար 1ին կը փոխադրուի Մատարս, իւր պաշտօնն սկսելու Նոյն տեղի ընդհանուր հիւանդանոցին մէջ:

Գրեթէ իւր ամբողջ կեանքը կ'անցընէ Մատարս, Հայոց տաղին թերթին՝ Աշխարհի հայրենիքը, բայց նաեւ պաշտօն կ'ունենայ Հնդկաստանի այլեւայլ քաղաքներուն մէջ: Մատարսէն յետոյ իւր պաշտօնավարութեանց գլխաւոր տեղերը կ'ըլլան՝ Պանկալոր, Բեկու Պիրմանիլը, Տրիքինոպուր, Քոնկապոնոմ, Չիլգորէ, Թրանքուպուր, Մատուրա եւայլն, ինչպէս կ'աւանդէ The Daily Post լրագիրը:

Այս քաղաքներուն մէջ գտնուած անգղիական զորաբանակներուն երկար տարիներ հաստատութեան եւ ճարտարութեան ծառայելով, կ'արժանանայ հետզհետէ զինուորական բարձր աստիճաններու. 1864 Դեկտեմբեր 14ին Օգնական-վիրաբայով կ'ըլլայ վիրաբայով. 1872 Նոյեմբեր 20ին Հաղարապետ-վիրաբայով. 1876 Նոյեմբեր 27ին Գնդապետ-վիրաբայով. 1879 Ապրիլ 25ին Ժամանակավոր Տեղակալ-վիրաբայով. եւ 1880 Մայիս 16ին մնայուն Տեղակալ-վիրաբուժապետ: Ժնեբու տիտղոսով:

Տօթք. Թովսէի զինուորական ասպարէզին մէջ այսպէս յառաջանալով, կ'անդամակցի նաեւ այլեւայլ գիտնական ընկերութեանց, որոնց կը յղէր հարկաւ բժշկական աշխատսիրութիւններ, մեջ դժբախտաբար անձնաթիւ: 1852ին կ'աւանդուի համախարանը՝ Բժշկութեան Տօթքովի ճաննիքը կը նուիրէ իրն. 1858ին Բախիպուրի Արքուշի Բժշկական ընկերութեան ընկեր կ'ընդունուի, եւ երկու տարի վերջն ալ 1860ին Լոնտոնի Արքուշի Բժշկական ընկերութեան Անդամ կ'ըլլա:

Բայց Տօթք. Թովսէի ոչ իւրեւ բժիշկ միայն մեծ անուն ունէր. օրէնսգիտի եւ իրաւագիտի համբաւն ալ կը վայելէր, որովհետեւ ստացած էր նաեւ Իրաւագիտութեան վկայական:

1863 Դեկտեմբեր 23էն մինչև 1866 Դեկտեմբեր 8 հիւանդութեան պատճառաւ Եւրոպայ գտնուելով, այն երեք տարւան միջոցին՝ փոխանակ իւր անձին տկարութիւնը դարմանելու՝ կը զբաղէ իրաւագիտական դասերով, եւ կանոնաւոր դասընթացքի մ'ալ հետեւելով, յաջողակ քննութիւններով կը ստանայ լոնտոնի Համալսարանէն Իրաւագիտութեան վարդապետի վկայական. Ինչ աշխատասիրութիւն: Իբրեւ պատական եւ օրէնսգիտական ճիւղին մէջ ունեցած հմտութեամբն այնչափ հռչակաւոր էր լլայ, որ Կալաթնայի մէջ զինքը՝ «Մարտական Յովսէփ» կը կոչեն, այսինքն «Մարտական օրէնագէտ Յովսէփը», ինչպէս կը հաղորդէ Պ. Ս. Հայկազունի:

Քաջահմուտ Եւրոպական գլխաւոր լեզուներու, անգլիերէնի, ֆրանսերէնի, լատիներէնի եւ իտալերէնի, թաց ի իւր մայրենի լեզուէն՝ տեղեակ էր նաեւ Հնդկաստանի տեղացի բարբառներուն, որոնց համար երբեմն ալ թարգմանի պաշտօն կատարած է եղեր Տրիքինոյոյ մէջ, ինչպէս կը կարդանք «The Daily Post» լրագրին մէջ:

Այսպիսի չքնաղ յատկութիւններով եւ մեծ կարողութիւններով օժտուած՝ Տրիքինոյ Մ. Մահտեսի Յովսէփեանց անշուշտ անմասն եւ եղական բախիչ մը կը հանգիստանար, այո՛, իւր անուշը գրեթէ ամբողջ Հնդկաստանի մէջ մայրենի միւսը մեծ գովեստներով տարածած է եւ ինք ժողովրդեան ամէն զասակարգին մէջ օրհնութեամբ արտասանուած բախիչ մը եղած

է: Անգղիոյ վեհապալաւ Թագուհոյն հպատակ չայ բախիչներուն եւ ոչ մէկը Տրիքինոյ Յովսէփին չափ յարգ եւ նշանակութիւն է ունեցած Անգղիական Տերութեան մօտ, եւ ոչ ալ անոր հաւասար յատարարութիւն, զոր Հնդկահայք միշտ եւ յարգածմ պարմանք կը պատմեն, կ'ըսէ Պ. Ս. Հայկազունի:

Երեսուն եւ երեք տարւոյ պաշտօնավարութեամբ հասնելով պատուոյ, փառաց եւ յատարարութեան գաղաթնակէտը, Տրիքինոյ Մ. Մահտեսի Յովսէփեանց 1885 Մայիս ամսուն, կինացը 60երորդ տարին դեռ չբոլորած, կը կոչուի հանգստեան՝ 950 անգղիական ոսկւոյ տարեկանով, նաեւ տարեկան 400 անգղիական ոսկւոյ բացառիկ նուէրի մըն ալ իրաւունքն ստանալով Անգլ. Տերութենէն: Օրինաւոր եւ արժանապէջ վարձատրութիւն:

Հնդկաստանի գլխաւոր թերթերն այն ատենները գովութեամբ զայս կը ծանուցանեն եւ մանաւորապէս «Fort St. George» օրագիրն ու Պանկալը The Daily Post լրագիրը, որ իւր 1885 Յուլիս 3ի թուոյն մէջ ալ կը հրատարակէ Տրիքինոյ Յովսէփեանցի գործունեութեան մանրամասն նկարագրութիւնը:

The Daily Postին այս թիւը Պ. Ս. Հայկազունի Կալաթնայէն ինձ հոգած բլլալով, նշանութեամբ կ'օրինակեմ չոտ այն նկարագրութիւնը (զոր յիշատակած եմ վերեւ) հանդերձ հայերէն թարգմանութեամբ՝ որով աւելի մօտէն կը ծանօթանանք Տրիքինոյ Յովսէփեանցի բազմապատկ կենքին. ահաւասիկ այն:

Dr. J. M. JOSEPH.

Last Tuesday's *Fort St. George Gasetto* notifies that Deputy Surgeon General J. M. Joseph, M. D., has been permitted to retire from the public service from the 1st instant, on a wellearned pension of £. 950 per annum, supplemented by an annuity of £. 400, after having completed a very creditable career extending over well nigh thirtythree years of varied professional experiences and good honest work.

Looking back on his past official life, the worthy Doctor has good reason to be proud of his career; and the credit he has earned in the Department which he has ser-

ՏՐԻՔԻՆՈՅ ՅՈՎՍԷՓ Մ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԸ

«Գործը ՍԵՆՏԷ ԺՅՐԷ ԿԱԼԹԻՆ Իւր անցեալ երեքշաբթի օրուն թուով հրատարակած է, թէ ընդհանուր Տեղակալ վիրաբոյժ, Ժէներալ Յովսէփ Մ. Մահտեսի Յովսէփեանց, վարդապետ ի բժշկութեան, ներկայ ամսոյս մէկէն սկսեալ, իւր հանրային ծառայութենէն հանգստեան արտօնութիւն ստացաւ, 950 անգլ. ոսկւոյ արժաւնովայն տարեկան թոշակաւ, եւ 400 ոսկւոյ տարեկանով մը իւր բացառիկ նուէր, իւր երեսուն եւ երեք տարւան զանազան բժշկական պաշտօնավարութեանց եւ պատուաւոր ու օգտակար ծառայութեանց համար:»

«Իւր անցեալ պաշտօնական կենաց վրայ անկարծ մը նետած ժամանակին» կը տեսնենք թէ արժանապատիւ Տրիքինոյ կարի իրաւամբ կրնայ պարծնեալ իւր ընթացած ասպարեզին

ved so well, as well as the general popularity he has secured outside the arena of his official duties, will lend additional lustre to the distinction he has so worthily attained.

Dr. Joseph received his preliminary education under private tuition, and his entire medical training at St. George's Hospital, London, and in the St. George's School of Medicine adjoining that well-known institution. During the whole of his pupilage he was under the personal tuition of Dr. Samuel Armstrong Lane, the distinguished Anatomist and Surgeon of London, and the author of several important scientific works. His earlier professional labours began at the Theatre of Anatomy attached to St. George's Hospital, where he of for some time discharged the duties of a Demonstrator of Anatomy. In 1846 he obtained his diploma as a member of the Royal College of Surgeons, London; and six years later secured the degrees of Doctor of Medicine and Master of Surgery of the University of Glasgow. In 1858 he was elected a Fellow of the the Royal College of Physicians of Edinburgh, and two years later became a Member of Royal College of Physicians of London.¹

The honorary degree of LL. D. was conferred upon him by his University in 1866; and in the same year he was, after a regular course of study, called to the Bar by the Honourable Society of the Inner Temple.

His public career in connection with the Indian Medical Service began in November 1852, when he was nominated as an Assistant Surgeon on the Madras Establishment by Sir James Weir Hogg, the than Chairmann of the E. I. Company's Board of Directors. Landing at Madras on the 1st of January 1853, Dr. Joseph was attached to the General Hospital there, but was soon after directed to do duty with the left wing of H. M.'s 94th Regiment, then stationed at the Bangalore Fort. The official record of his subsequent services is as follows: —

վրայ. և. այն վստահութիւնը զոր վայելեց այն պաշտօնարարին մէջ որուն այնպէս լաւ ծառայեց, ինչպէս նաեւ այն ընդհանուր ժողովրդականութիւնը՝ զոր ստացաւ իւր պաշտօնական պարտաւորութեանց շրջանակէ գուրս, մասնաւոր փայլ մը կը յաւելուն իւր այնչափ արժանապէս շահած պատուաւոր գրիցը վրայ:»

«Տղքէնոր Յովսէփի իւր նախնական դաստիարակութիւնը ստեղծական ինամոց տակ ըստացաւ, և. իւր բովանդակ բժշկական ուսմանց ընթացքը կատարեց Լոնտոնի հռչակաւոր Ս. Գեորգայ հիւանդանոցին ու անոր կից Ս. Գեորգայ բժշկական վարժարանին մէջ: Իր աշակերտութեան ամբողջ տեւողութեան մէջ, ինքը Լոնտոնի նշանաւոր Անգամազնին-վերաբայժ և. քիմիական կարեւոր երկոց հեղինակ Տղքէն. Սամուէլ Արմստրոն Լէյնի պաշտպանութեան տակը էր: Իւր բժշկական առաջին աշխատութիւններն սկսան, Ս. Գեորգայ հիւանդանոցին կից Անգամազնական թէատրոնին մէջ, ուր ժամանակ մը Անգամազնական գործնական դասերու ուսուցիչ (Démonstrateur) պաշտօն կատարեց: 1846ին՝ Լոնտոնի Արքունի վերաբուժական ընկերութեան անդամակցութեան վկայականն, և. վեց տարի յետոյ Ալսակոյի համալսարանէն բժշկութեան Տղքէնորի և. վերաբուժութեան վարպետի աստիճաններն ընդունեցաւ: 1858ին ընտրուեցաւ Իսինպուրկի Արքունի բժշկական մարմնոյն ընկեր, և. երկու տարի վերջն՝ Անգամ Լոնտոնի Արքունական բժշկական ընկերութեան:»

«1866ին իւր Համալսարանէն իրեն ընծայուած էր Իրաւագիտութեան վարդապետի (սղքէնորի) Պատուոյ աստիճանը, և. նոյն տարին ուսումնասիրութեան կանոնաւոր ընթացքէ մը ետքը՝ Լոնտոնի Իրաւագիտաց պաւ. ընկերութեան հրաւիրուեցաւ անգամակցիլ փաստաբանաց մարմնոյն:»

«Հնդկական բժշկական ծառայութեան մէջ իր հրապարակական ասպարէզն սկսաւ 1852ին, երբ Մատրասի Հաստատութեան մէջ զինք սգնական-վերաբայժ նշանակեց Սըր Ջէյմս Վէյր Հոգի, որ այն ստեղծ Երեւելեան Հնդկաց ընկերութեան վարչական ժողովոյն նախագահն էր: 1853 Յունվար 1ին Մատրաս հասնելով՝ Տղքէն. Յովսէփի պատան աստիճանց նոյն տեղի ընդհանուր հիւանդանոցին մէջ, բայց քիչ յետոյ ղրկուեցաւ գործելու Ն. Վեհախառութեան (Անգղիոյ թագուհւոյն) Գճրդ զորադնտի ձախ թեւին մէջ, որ այն ստեղծ Պանկալոր բերդաքաղաքին մէջ կը կենար: Իւր յաջորդ պաշ-

Placed under orders of Officier Commanding Lower Pegu, Burmah, 20th September 1853; Medical charge of troops and authorised followers in Pegu 27th September 1853; do duty 1st Regiment N. I., Burmah, 7th December 1853; do duty under Superintending Surgeon Southern Division, Trichinopoly, 4th April 1854; do duty 13th Regiment N. I., Trichinopoly, do duty 29th Regiment N. I., Trichinopoly, 31th July 1854; Medical charge 51st Regiment N. I., Trichinopoly and A. company 2 d B. Artillery, Trichinopoly, 21st July 1854: Passed as Interpreter Hindustani language, Trichinopoly, October 1854; Zilla Surgeon Combacorum, 13th December 1854; Civil Surgeon Chittore 10th June 1859; Civil Surgeon Tranquebar, 30th March 1860, Medical charge 25d Regiment N. I., Madras 15th August 1863; Medical charge 44th Regiment N. I., Madras 5th November 1863; Sick Certificate Europe, 23rd December 1863 to 8th December 1866; Z la Surgeon Madura, 18th December 1866; do duty 9th Regiment N. I., Trichinopoly 9th November 1867; Medical charge 17th Regiment N. I., Madras 28th May 1867; Acting Surgeon, General Hospital, Madras, 26th August 1873; Medical charge 37th Regiment Grenadiers Madras, 11th August 1873; Medical charge 36 Regiment N. I., 28th November 1876; Acting Garrison Surgeon Bangalore 14th May 1877; Attached 36th Regiment N. I., Bangalore 21st June 1878; Garrison Surgeon Bangalore 12th November 1878; Acting Deputy Surgeon General British Burmah Division 25th April 1879; Deputy Surgeon General British Burmah Division 16th May 1880; Sanitary Commissioner British Burmah Division April 1880; Inspector General of Vaccination B. Burmah Division April 1880; Deputy Surgeon General H. M. F.'s Western District from May 1881 to 16th May 1885. —

տննավարութեանց պաշտօնական յիշատակագիրն հետեւեալն է:»

«1853 Սեպտ. 20ին ի Պիրմանիա Ստորին Բէկուի հրամանատար պաշտօնականն իշխանութեան տակ պաշտօն ընդունեցաւ: 1853 Սեպտ. 27ին Բէկուի մէջ զօրագնդաց եւ արտօնեալ հետեւորդաց Բժշկի պաշտօն: 1853 Դեկտ. 7ին հիսիսային Հնդկաստանի առաջին գնդին մէջ պաշտօն կը վարէ ի Պիրմանիա: 1854 Ապրիլ 4ին, Տրիքինոպոլիս, հարաւային զօրաբաժնին վերատեսուչ - վերաբաժնին հրամանին տակ պաշտօն կը վարէ, ու Հիւսիսային Հնդկաստանի 13րդ զօրագնդին մէջ կը ծառայէ: 1854 Յուլիս 31ին՝ Տրիքինոպոլիս հիւս. Հնդկ. 29րդ զօրագնդին մէջ կը ծառայէ: 1854 Յուլիս 21ին, հիւս. Հնդկ. 51րդ զօրագնդին եւ Թնդանթածիգ զօրաց 21րդ գումարտակին Բժիշկ ի Տրիքինոպոլիս: 1854 Դեկտ. 13ին զինուորական վերաբայ ի քննադրնութիւն: 1859 Յուլիս 10ին քաղաքային վերաբայ ի Չիդդոր: 1860 Մարտ 30ին քաղաքային վերաբայ ի Թրանքեպար: 1863 Օգոստ. 15ին ի Մատրաս հիւս. Հնդկաստանի 21րդ զօրագնդին մէջ բժշկական պաշտօն: 1863 Նոյ. 5ին ի Մատրաս հիւս. Հնդկ. 44րդ զօրագնդին մէջ բժշկական պաշտօն: 1863 Դեկտ. 23էն մինչեւ 1866 Դեկտ. 8, հիւստիգի վիսպականաւ Եւրոպայ կը մնայ: 1866 Դեկտ. 18ին զինուորական-վերաբայ ի Մատրաս: 1867 Նոյ. 9ին ի Տրիքինոպոլիս՝ հիւս. Հնդկ. 9րդ զօրագնդին մէջ պաշտօնավարութիւն: 1867 Մայիս 28ին ի Մատրաս հիւս. Հնդկաստանի 17րդ զօրագնդին մէջ Բժշկական պաշտօն: 1873 Օգոստ. 26ին ի Մատրաս, Ընդհանուր Հիւստիգանոյն մէջ գործօն-վերաբայ: 1873 Օգոստ. 11ին ի Մատրաս ումպա-ձիգներու 37րդ զօրագնդին մէջ բժշկական պաշտօն: 1877 Մայիս 14ին ի Պանկայըր պահակազօրաց գործօն-վերաբայ: 1878 Յունիս 21ին ի Պանկայըր հիւս. Հնդկ. 36րդ զօրաբաժնին կցորդ: 1878 Նոյ. 12ին ի Պանկայըր պահակազօրաց վերաբայ: 1879 Ապրիլ 25ին Բրիտանական-Պիրմանական զօրաբաժնին Ընդհանուր Գործօն Տեղակալ-վերաբայ: 1880 Մայիս 16ին՝ Բրիտանական-Պիրմանական զօրաբաժնին Ընդհանուր Տեղական-վերաբայ: 1880 Ապրիլին Բրիտանական-Պիրմանական զօրաբաժնին առողջապահական պատուիրակ: 1880 Ապրիլին Բրիտանական-Պիրմանական

Date of Commission, Asst. Surg., 20th Nov. 1852; Surgeon 14th Dec. 1864; Surgeon Major 20th November 1872; Brigade Surgeon 27th November 1870; Deputy Surgeon General temporary rank 25th April 1879; Deputy Surgeon General permanent rank 16th May 1880.

From this it will be seen that Dr. Joseph has often done duty in Bangalore, and is therefore well known here, as well as in other parts of Southern India, and in Burmah; and hundreds of his former patients here and elsewhere will bear grateful testimony to the fact that his genial manners and thorough-going character, no less than his professional skill, have earned for him a very large share of popularity and lasting esteem from every class of society with which he was come into contact during his long, active, and eminently useful public career.

գորարածին Պատուաստի Ընդհանուր տեսուչ : 1881 Մայիսէն մինչեւ 1885 Մայիս 16՝ Վեհափ. Թագուհւոյն սեփական վիճակի Արեւմտեան գաւառին Ընդհանուր Տեղակալ-վերաբայ՝ :

“Իւր աստիճանաւթեանց Թուականներն են. 1852 Նոյ. 20ին Օգնական վիրաբոյժ : 1864 Գեղ. 14ին վիրաբոյժ : 1872 Նոյ. 20ին Հազարապետ-վիրաբոյժ (Major) : 1870 Նոյ. 27ին՝ Գնդապետ-վիրաբոյժ (Brigade) : 1879 Ապրիլ 25ին առժամանակեայ Տեղակալ-վիրաբուժապետ (Général temporaire) : 1880 Մայիս 16ին ձնպուն Տեղակալ-վիրաբուժապետ. Général permanent.)”

“Այս ցանկէն կը տեսնուի՝ Թէ Տօբթ. Եովսէփ շատ անգամ պաշտօն վարած է Պանկաբորի մէջ. եւ հետեւապէս հանրածանօթ է աստ, որպէս եւ չր. Հնդկաստանի այլ մասանց եւ Պրիմաթիոյ մէջ. ուրեմն հարկաւորը իւր նախկին հիւանդներէն՝ Թէ աստ եւ Թէ այլուր՝ երախտագիտական զգացմամբ պիտի հաստատեն սա իրողութիւնը՝ Թէ իւր համակերելի վարմանց, եւ ուղղամիտ բնաւորութեան, ո՛չ նուազ քան իւր բժշկական ճարտարութեան պարտական է այն ընդարձակ ժողովրդականութիւնը եւ այն մշտապէս համարումը՝ զոր շահած է ընկերութեան որ եւ դասակարգին կողմանէ, որոյ հետ յարաբերութիւն ունեցաւ իւր երկարատեւ, գործօն եւ մեծապէս օգտակար հանրական ասպարէզին մէջ” :

(Տես „The Daily Post“ 3 Յուլիս 1885.)

Թէ ինքնագնութիւնը, ուսումնաստենչ աշխատութիւնն ինչպիսի կը յառաջացնեն մարդս՝ կը ցուցնէ վերոյգրեւելը : Հնդկաստանի հայ հասարակութիւնն ի՞նչ անպատում ուրախութեամբ կը լեցուի եւ ի՞նչ մեծ հպարտութիւն կը զգայ՝ կարդալով The Daily Postի այս գրութիւնը, զոր հնդկահայ հանճարի մը, հնդկահայ տաղանդի մը խօսուն արձանը կը համարին՝ այսօր, Թէեւ “Հայ” բառը՝ մէկ անգամ միայն գտնէ՝ չէ յիշատակուած անոր մէջ :

Այս առիւրէն գիւրին է հետեւցընել, որ Տօբթ. Եովսէփ Մ. Մահեստի Եովսէփեանց՝ Հնդկաստանի զինուորական առաջին կարգի վերահասաներէն եղած է, նշանաւոր վիրաբէտ մը, կարող վիրաբոյժ մը եղած է մեծապէս գնահատուած :

տուած : Արդեօք քանի՞ քանի անգամ Անգղիոյ յաղթական բանակներուն հետ պատերազմի դաշըր գտնուած է. ի՞նչ մեծ գործողութիւններ կատարած արդեօք, եւ վիրաբուժական ի՞նչ նորութեանց հնդկանկ եղած հոն . . . Իւր քառամասնայ երկար ասպարէզին մէջ Տօբթ. Եովսէփ անշուշտ իւր փորձառութեանցն արդիւնքն ալ երբեմն գրի առած է. իրեն պէս հանճարի մը շատ յուսալի է այս. ուր են արդեօք անոր գրութիւնները . . . :

Տօբթ. Եովսէփեանց հանգստեան կողուելն ետքն իւր երկարատեւ յղնութեանց բրաբրիւր, իւր յաղթութեան սարգէնին, զոր Անգլիական ազատաստը տէրութիւնը կը պարգեւէր իրեն, չի կրնար վայելել երկար տանն,

Եւ զժախտաբար տարի մը միայն ապրելով կը կնքէ իւր կեանքը Մատարահ մէջ, 1886 Հոկտեմբերի 17ին, վաժմուհուկէս տարւան հասակին, թշկական Տղբիժորի վկայականն ստանալուն 40րդ տարեդարձը բոլորելէն 15 օր ետքը:

Պ. Սենեքերիմ Լալպաղուհն կը գրէ՝ լմէ Տըքլմ- Թօլսէփեանց աժոտանացած է Մարտարի մէջ Լայ օրորարի մը Տետ, ու ունեցած է վեց շաւակ, մէկն ամէշ ծաղիկ Տասակի մէջ վառի- ճանած, եւ Տինդն աղջիկ: Ասոնց երկուքը առ- կաւին անդասի, միւս երեքը Տարմանացած են ե- ղեր յարձրատարիճան Անգլիացոյց, որոնցմէ մե- կուն Տամբար կ'ըսեն Նեղի՝ լմէ մօտերս լորտու- լիճան տարի արժանանալ:

Ո՛ւր ես թաղիպահանց, դու որ երբեմն
անխման գրիչդ ձեռքդ անքուն կը Տսփէրի Տընդ-
կահայ գաղժփկանութեան վրայ՝ ուրպէս զի ա-
նոր մայրենի լեզուն ու կ'սրմքն անկողութեան
մէտն եւ անաղարատ, թե՛ որ մարմնավիզ
կ' գոշէրի երբեմն՝ զո՛ւ « Էնդիպառան աննշարժ
Էայոյդ տեղն ինչ, թէ՛ « Էայ՝ Էնդիպառանն, 'ն մի-
այն անխորոտ դահնն զբուն Բաբբոտ հայրենեաց,
այլ եւ անդուն իշխնն զայն գեր ի վերայ ամենայն
կ'երեւոտաց. »¹ զգուր ցաղտէ քնարանէդ, ձեռքդ
աւ նորէն Տոգեղունչ գրիչդ, զրեւ Ալիսեփանիսերդ,
Տնեցեզոր քաղաք, խոստարի Բառնիւզ, երգէ Սոս-

ե- Սմբէղեղ, Վարդէիկը եւ Վարդէիօղ, յիշեցուր Հնդկահայոց իրենց անցեալ յիշատակները, Շմառնեան Քահանային, Գորգանանան, Դաւթիանց, Ստեփանոսեան եւ Ղլիշնեան անմահ սնունդներուն նահապետ գործերն անոնց մտքը լարեւ, շարժեց իրանոք՝ որպէս զի արվմանս, Փիւնիկ Հաւուն պէս վերածնին իրենց աճիւններէն, Մարգարէիւն ճեմբաններու, Սարբ Սահաֆար Վարդաններու, Աբգարեան ընկերութիւններու, Աթթաեան տպարաններու, Բառաեղ եւ Ռառաֆաէր ընդհանրեալներու նոր հնչեղանքները ըլլան, եւ չորսան կորստան օտարին պիտիք:

Տղթ, Գովգէի Մ. Գովգէիկների մար-
մինը իջնադարի և Կարաբաղի շայտը գերեզման-
ատանը, հմ ուր կը հանդիսարէ արդէն շայտը
առաջին իմրագիրը, անմահ Տէր Գարուծիւն
քահանայ Եմանտանի և պլ նշանաւոր ան-
ձնաւորութիւններ, որք Զնկաշայտը պատմու-
թեան մը ունին ոսկեաւոր էրեր,

[illegible]

†
Sacred to the Memory of
JOSEPH MARCUS JOSEPH M. D.
Surgeon General (Retired)
Madras Army, who died at Madras
17th October 1886.

Aged 60 years and 6 monthes.
This Monument is erected in loving
remembrance by his sorrowing widow.

Փախաբեղի էր ու Տըքթ, Յովսէփայ շիր-
մին վերեւ կարդացուէին նաեւ Հայերէն տառեր,
անոր ներկայ եւ ապագայ սերունդներուն յուշ
ածնուլ, թէ Մատռասի Հայոց դերեզմանատան

✝

Ի յիշատակ

ՅՈՒՍԵՓ ԱՅ ՄԱՐԿՈՍԻ ՅՈՒՍԵՓ ԵԱՆՅ

Վարդապետի բժշկութեան
եւ խէներաւ Ղիթարութի (Հանգստեան կոչում)
Մատրասեան Բանակին,
Որ Հանգեաւ Ի Մատրաս յ17 Հոկտեմբերի 1886
Ի Հասակի 60 ամաց եւ 6 ամսոց:

Զօնեալ կանգնե զպս մահարձան
Անմահաց սիրով
Այրին իւր վշտահար:

մէջ հանդէպը բոլորէ՝ ծէնէրալ Թովսէի
Մհար Թովսէիեանց, Հայ եւ Հայու զաւակ՝
պարծաթէ էր Հնդկահայուն, փառք էր դարուս
Հայ բոլորութեան:

1 Տե՛ս Արհեստի Արարարի՛ն Կազմաթայի, Հատար
Ու. Թիւ 7, 15 Նոյեմբեր 1848, էջ 51:

1. Տե՛ս Ա՛ղբ, Հա՛սան. Ա՛. ԹԺԼ 6, 9 Նոյեմբ. 1848, 42.
41-42:

Ար ներկայացընեմ հոս հանգուցեալ մեծանուն բժշկին կենդանագիր պատկերը, զոր Հնդկահայ Տիկին մը նուիրած է Պ. Ս. Հայկազունին, մեր փանաքի աշխատասիրութեան համար. շնորհակալութիւն այդ հեռաբնակ Հայկուհւոյն որ այս մեծ շնորհն ըրաւ ինձ, շնորհակալութիւն եւ Պ. Ս. Հայկազունին որ փութաց հասցընել ինձ:

Անխարկ մը միայն սա պատկանելի սիրուն դէմքին, սա այնքազոր վեհ ձակտին՝ բաւական է կարեւոր իմանալու, թէ ինչ հեղահոգի, եւ ինչ տաղանգաւոր անձի մը պատկերը կը դիտենք:

Բայց որպէս զի մեր գրութիւնն իւր կատարեալ վաւերականութիւնն ունենայ, հարկ անհրաժեշտ կը համարիմ գրել հոս նաեւ Պ. Ս. Հայկազունիի նամակները, որք մեծ ըլլա տըլին ինձ: Ահաւասիկ անմեղ իրենց թուականներուն կարգաւ,

26—12—94 Կաշկաթա

Մեծա՝ Տիար Բժիշկ Ա. Թորգոմեան

Ի Կ. Պոլիս

Ներկայ ծրարեալ ուղարկում եմ Ձեզ Bangalore հրատարակեալ (այս տեղը Մատրասի իշխանութեան իրաւասութեան ներքոյ է), 1885 թիւ յուլիս 3 (ըստ նոր տոմարի) The Daily Post (որ տէլի փոստ) անունով լրագրում հանգուցեալ Հայ Բժիշկ Եղեանի Մարկոս Մահտեսի Եղեանի Եղեանի Մարկոսեանի Նկարագրութիւնը, որը կարող էր թարգմանել տալ եւ մի գաղափար կազմել այս մեծանուն Բժշկի կատարած գործոց վերջ: Այս Հայ Բժիշկին (ինչպէս տեղւոյս ազգայնոց շատերը պատմում են) մեծ արժանաւորութիւն եւ յարգանք է վայելել Անգղիական Տերութիւնից եւ տեղւոյս Հայ բժշկաց մէջ առաջնակարգն եղել. սա ինչ միայն Բժիշկ է եղել այլ օրէնսգետ եւ փաստաբան, սորան կողում են տեղա Մատրասիւայ Եղեանի. սա ծնունդ է, ինչպէս պատմում են Պոմպէում եւ կեանք է անցկացրել Մատրասում: Ներկայ ես գրել եմ թէ՛ Պոմպէում եւ թէ՛ Մատրաս, այս բժշկի մասին հետեւեալ տեղեկութիւններն. սորա հայրը զոր անգղիացիներն է, ինչ գործով էր զբաղվում. երբ է ծնունդ Բժիշկ Եղեանի. ամուսնացեալ է, ունեցել է որդի, որտեղ է ուսում առել, եւ երբ է գնացել Եւրոպա եւ երբ է մեռել. այս ծանօթութիւններն լրիւ տեղեկանալով, անմիջապէս կը ծանուցանեմ Ձեզ. ծրարեալս փոքրիկ պատկերն

էլ, յիշեալ Բժիշկ Եղեանի պատկերն է, որը տեղւոյս մի պատուաւոր Տիկինից ըստացայ: Սրանք ստանալով մի փոքր ուրախացէք մինչեւ ամբողջ կենսագրութիւններն գտանէք:

Ընդունեցէք թանգ Բժիշկ, անկեղծ յարգանքներս,

Չեր Ս. Տ. Մ. Հայկազունի

23—1—95 Կաշկաթա

Մեծ՝ Դոք՝ Ահհա՛մ Թորգոմեանց

Ի Կ. Պոլիս

Սորանից առաջ ուղարկած եմ Ձեզ մէկ Register նամակ, որի մէջ ծրարեալ էի հանգուցեալ Բժիշկ Եղեանի Մարկոսեան Եղեանի Եղեանի գործառնական նկարագրութիւնը "որ տէլի պոստ" լրագրում գրուած եւ նորա փոքրիկ կենդանագիրը, յուսամ սոքա իւրենց ժամանակին ստացել էք:

Թեեւ խոստացել էի զինի մէկ կամ երկու շաբաթից կրկին գրել Ձեզ, բայց ինչ ինչ պատճառներից տուրպէս չկարողացայ կատարել իմ խոստումը, որի համար ներողութիւն եմ խնդրում:

Հանգուցեալ Բժիշկ Եղեանի Մարկոսեան Մահտեսի Եղեանի Եղեանի կենսագրութիւնն հետեւեալն է:

Եղեան Բժիշկի մեծ հայրը (պապը) գաղթել է Այրարատեան գաւառներից (որ տեղից կամ քաղաքից՝ չկարողացայ տեղեկանալ, կը գրեմ ժամանակին անհոգ եղէք), սա ամուսնացել է Սուրբաթում մի Հայ կնոջ հետ, որից ունեցել է երկու զաւակ Մարկոս եւ Ղուկաս անուններով, Մարկոսի որդի Եղեան (հանգուցեալ Բժիշկ) ծնունդ է Պոմպէում, թէ հասարակ ուսումն եւ թէ բժշկութիւն տուրբել եր Պոմպէում. յետոյ գնացել է Եւրոպա (Ազգիկ) այնտեղ Տերութեան բժշկական դպրոցն է ընդունում եւ մեծ յառաջադիմութիւն է ցոյց տալիս, հանդիսաւոր հարցաքննութիւն տալով՝ ղեկուորական բժշկի վկայական է ձեռք բերում եւ տեղափոխվում է Մատրաս. անգ շարունակել է իւր բժշկական արհեստը մեծ գովեստով. շատ հեղահոգի եւ մարդասէր անձն է եղել. ամուսնացել է Մատրասում մի Հայ օրիորդի հետ. ունեցել է վեց զաւակ, մինն արու եւ հինգն էգ. արուն ծաղիկ հասակում մեռնել է Մատրասում. հինգ աղջիկներից երեքն ամուսնանում են Անգլիական բարձրա-

տիճան ղեկուորական անձանց հետ. որոնցից մէկի համար ասում են, շուտով լըրտութեան տիտղոս է գտանելու. միւս երկու աղջկանքն կան նոյնպէս ներկայ անպակի Պոմպէլում: Այս հանգուցեալ բոլորն գիտէ եղել Անգղիական, Յարմախական եւ լատինական լեզուներն, գիտէ եղել նոյնպէս Ասիական մի քանի լեզուներ (Հնդկաստանի) գրել կարգալով. Լծտոնում փաստաբանութեան քննութիւն էլ է տուել եւ ստացել է վկայական. շատ ուշիմ եւ նշանաւոր անձնաւորութիւն է եղել եւ մեծ համարում ստացել Տերութեան զանազան շրջանակներում, ասում են Անգղիական հպատակ հայ բոլորների մէջ ի՞նչ միւր սորա չափ արժէք եւ նշանակութիւն է ունեցել Տերութեան մօտ. շատ սուր յիշողութիւն է ունեցել. սորա հայրն երեւելի վաճառական է եղել. սորա գործառնական նկարագրութիւնը քննարկած գրուած է, ուղարկած "տը տէյլի պօստ", լրագրում, որից կարող էք, թանգ բոլորի, օգտուել, սա մեռել է Մատրասում, սորա տապանագիրը գեռ եւս չեմ ստացել, երբ ստանամ շուտով կուղարկեմ, (դորա համար յետացաւ իմ գրութիւնը), կենդանագիրն արդէն ուղարկած եմ. սորան կալաւթայում կուում են Մատրասովայ Յովսէփ. այս բոլորի կենսագրութիւնն որքան լաւ նկարագրէք, արժէ. շատ լաւ են խօսում սուս վերաբերմամբ. Տերութիւնից հանգստեան թոշակ երկու անգամ է ստացել. մի խօսքով հռչակաւոր եւ տաղանդաւոր անձնաւորութիւն է եղել:

Եւսամ, յարգելի բոլորի վ. Թորգոմեանց, մասամբ Ձեր փափագածն եւ կատարածն եղայ, եթէ պակասութիւնք գտանէք, հաճեցէք կրկին գրել ինձ, եւ կը պատասխանեմ առանց յետաձգութեան:

Ընդունեցէք թանգ բոլորի, իմ յարգանաց հաւատարմէն

Մենամ ձեռնարկիդ յառաջգիծութեան եւ յաջողութեան ի սրտէ ցանկացող

Ս. Տ. Մ. Հայկազունի

20—2—95 Կալկաթա

Մենամ Բոլորի Տիար վ. Թորգոմեան

ի Կ. Պոլս

Ձեր վերջի գրութիւնը ստացայ ժամանակին, շնորհակալութիւն:

Եւսամ քան Ձեր պատուական նամակը գտանելս, եւ արդէն երկիցս գրած էի Մատրաս

մեր բարեկամներից մէկին, որ շնորհ տունէ տեղեկացնելու ինձ հանդուցեալ բոլորի Յովսէփ Մ. Յովսէփեանցի տապանագիրն, նոյնպէս եւ գրած էի Պոմպէլ, յիշեալ բոլորի ծննդեան ու մկրտութեան տարեթիւի համար. թէ առաջի եւ թէ երկրորդ խնդիրներն կատարումն ստացայ ամսոյս 16ին, որոց բովանդակութիւնն հետեւեալն է:

Պոմպէլու զարեւական մատենի մէջ արձանագրուած է, որ Յովսէփ Մ. Յովսէփեանցն ծնուել է Պոմպէլում 1826 թիւ ապրիլ 16ին, եւ մկրտուել է նոյն տեղի Հայոց եկեղեցում ձեռամբ Մարտիրոս քահանայ Խաչատուրեանի նոյն թուի ապրիլ 26ին, եւ մեռել է Մատրաս քաղաքում 17 Հոկտեմբերի 1886 թուին 60 տարեկան հասակում եւ թաղուել Հայոց Գերեզմանատնում նոյն քաղաքի, որոց տապանագիրն ծրարեալս թերթիկի մէջ գրուած է. կարգացէք եւ լրացրէք սորա կենսագրականն:

Ընդունեցէք թանգ բոլորի, իմ յարգանաց հաւատարմէն

Ձեր

Սինքերիմ Տ. Մ. Հայկազունի

Ձեռնաղ Տերութ. Յովսէփայ Մ. Մահտեսի Յովսէփեանց օրինակին հետեւող եղան նաեւ Հնդկահայ ուրիշ բոլորներն, զորս պիտի ծանօթացընենք հետզհետէ:

ՏՈՂԹ. ՎԱՐՍՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆՍ

Ն Կ Ա Ր Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԳՐԵՆՍԻԼԻՆԵՐԻՍ ՀՈՅՈՑ ՄՇԵՐԵԸՈՒՄԸ

Մայր եկեղեցւոյն հանդիմանք:

Տարակցոյ չկայ որ մեր պապերը հետեւին շատ լծակագին բաներ բերած են հայրենիքէն: Բայց ասոնց մեծագոյն մասը միայն է իւրիմ ու լծհաստան, ուր — իրենց մեծ ճամբուն մէջ — գարեի անցուցած էին: — Շատ քիչ է հիմակ լծակագին բաներուն քանակութիւնն ու այն եկեղեցական զգեստներուն լծիւր, զորոնք մեր նախնիները մինչեւ Հայաբաղաք հետեւնին բերին: Բայց այս քիչերն — եթէ հասկըցող մը զանոնք լաւ մը աչքէ անցընէ, կը գտնէ լծէ — շատ պատուական բաներ են, որովհետեւ ըստ